

ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМИ ПРАВОЧИНІВ БОРЖНИКА ЯК МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ КРЕДИТОРІВ

Ярмоленко О. С.

У статті досліджується проблема визнання недійсними правочинів боржника як механізму захисту прав та інтересів кредиторів у контексті сучасних економічних умов в Україні, спричинених війсьним становищем та нестабільністю фінансових ринків. Актуальність теми зумовлена зростанням кількості випадків неплатоспроможності боржників внаслідок та їх недобросовісної поведінки, спрямованої на ухилення від виконання зобов'язань перед кредиторами шляхом відчуження майна або створення переваг для окремих кредиторів. Підкреслено, що основне завдання процедури банкрутства - задоволення законних інтересів кредиторів - ставить під загрозу такі дії боржників, що потребує ефективних правових механізмів протидії.

Кодекс України з процедур банкрутства передбачає систему правових засобів для захисту прав кредиторів, зокрема визнання правочинів боржника недійсними. Цей інститут дозволяє запобігти незаконному виведенню активів, маніпуляціям з майном та іншим зловживанням. У статті проаналізовано норми законодавства, судову практику та наукові підходи до визначення недійсних правочинів, зокрема нікчемних, оспорюваних, фіктивних та фродакторних. Особливу увагу приділено критеріям визнання недійсними правочинів, що пов'язані з особливостями їх вчинення, наслідками, наміром боржника та процедурою оскарження.

Виокремлено критерії зловживань з боку боржника, зокрема, щодо наміру заподіяти шкоди кредиторам. До таких критеріїв відносяться термін вчинення правочину, його вид, сторони правочину, зменшення майнового стану боржника, порушення черговості задоволення вимог кредиторів, фінансовий стан боржника, повторність дій, порушення принципу добросовісності та економічної доцільності. Запропоновано запровадити презумпцію зловживання для правочинів, вчинених у певний період до банкрутства.

Здійснено порівняльний аналіз із європейським законодавством, зокрема з Директивою 2019/1023 Європейського Парламенту та Ради, яка передбачає заходи щодо захисту кредиторів від недобросовісних дій боржників. Наголошується на важливості впрова-

дження європейських стандартів в українське законодавство для підвищення ефективності процедур банкрутства.

Ключові слова: банкрутство, правочин, кредитор, захист прав та інтересів, неплатоспроможність, боржник, господарський суд.

Iarmolenko O. S. Invalidation of the debtor's transactions as a mechanism for protecting the rights and interests of creditors

The article examines the problem of invalidating the debtor's transactions as a mechanism for protecting the rights and interests of creditors in the context of modern economic conditions in Ukraine, caused by the state of war and the instability of financial markets. The relevance of the topic is due to the increase in the number of cases of insolvency of debtors as a result of and their unscrupulous behavior aimed at evading the fulfillment of obligations to creditors by alienating property or creating advantages for individual creditors. It is emphasized that the main task of the bankruptcy procedure - satisfying the legitimate interests of creditors - jeopardizes such actions of debtors, which requires effective legal mechanisms for counteraction. The Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures provides for a system of legal remedies for protecting the rights of creditors, in particular, recognizing the debtor's transactions as invalid. This institution allows preventing the illegal withdrawal of assets, manipulation of property and other abuses. The article analyzes the norms of legislation, judicial practice and scientific approaches to the definition of invalid transactions, in particular null and void, contested, fictitious and fraudulent ones. Particular attention is paid to the criteria for recognizing transactions as invalid, which are related to the features of their commission, consequences, the debtor's intention and the appeal procedure.

The criteria for abuse by the debtor are highlighted, in particular, regarding the intention to cause harm to creditors. Such criteria include the term of the transaction, its type, the parties to the transaction, the reduction of the debtor's property status, violation of the priority of satisfaction of creditors' claims, the debtor's financial condition, repetition of actions, violation of the principle

of good faith and economic feasibility. It is proposed to introduce a presumption of abuse for transactions committed in a certain period before bankruptcy.

A comparative analysis with European legislation has been carried out, in particular with Directive 2019/1023 of the European Parliament and of the Council, which provides for measures to protect creditors from unfair actions of debtors. The importance of implementing European standards in Ukrainian legislation to increase the efficiency of bankruptcy procedures is emphasized.

Key words: *bankruptcy, transaction, creditor, protection of rights and interests, insolvency, debtor, economic court.*

Постановка проблеми та її актуальність.

Сучасні економічні умови в яких опинилося більшість юридичних та фізичних осіб в Україні в умовах воєнного часу, а також нестабільність фінансових ринків сприяють збільшенню ризиків неплатоспроможності боржників, що ставить під загрозу реалізацію законних інтересів кредиторів. Саме задоволення законних інтересів кредиторів є основним завданням процедури банкрутства. Слід зазначити, що іноді виникають ситуації коли боржник не тільки не має наміру погасити свої борги перед кредиторами, а й, навпаки, уникнути їх повернення шляхом відчуження майна на користь інших осіб - не кредиторів. Тому актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості випадків недобросовісної поведінки боржників, які шляхом укладення правочинів ухиляються від виконання своїх зобов'язань перед кредиторами або у разі коли такі правочини порушили права боржника або кредиторів у випадках визначених Кодексом України з процедур банкрутства (далі - КУзПБ) [1]. КУзПБ передбачає систему правових засобів, за допомогою яких кредитори можуть захистити свої права та законні інтереси. Одним із них є визнання правочинів боржника недійсними та застосування наслідків такої недійсності. Визнання таких правочинів недійсними є ефективним інструментом захисту їхніх прав, оскільки дозволяє запобігти незаконному виведенню активів, маніпуляціям із майном та іншим зловживанням. Дослідження цієї теми є важливим для формування єдиної судової практики, вдосконалення правового регулювання та забезпечення балансу інтересів сторін у процедурі банкрутства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання процедури банкрутства були предметом дослідження таких вчених, як: О. А. Беляневич, І. А. Бутирська, А. А. Бутирський, Л. І. Грабован, М. О. Гурин, Я. О. Левшина, Л. М. Ніколенко, Б. М. Поляков, Р. Б. Поляков,

П. Д. Пригуза, В. В. Радзивілюк, Т. В. Степанова та інших вчених. Разом із тим питання визнання недійсними правочинів боржника як механізм захисту прав та інтересів кредиторів потребують додаткової уваги в умовах сучасної ситуації.

Метою статті є дослідження питань щодо визнання недійсними правочинів боржника як механізм захисту прав та інтересів кредиторів шляхом аналізу законодавства, судової практики та проведення порівняльного аналізу з європейським законодавством.

Виклад основного матеріалу. КУзПБ слід розглядати як частину господарського та цивільного законодавства, тому до правовідносин, які він регулює як спеціальний нормативно-правовий акт, можуть застосовуватися також норми цивільного та господарського законодавства, зокрема щодо загальних підстав для визнання недійсними правочинів за участі боржника.

Відповідно до ст. 202 Цивільного кодексу України (далі - ЦК України), правочином є дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Недійсними є правочини, які не відповідають вимогам закону або вчинені з порушенням встановлених процедур [2].

Науковці по різному визначають недійсність правочину. Наприклад, І. Дзера пропонує визначати недійсний правочин як дії однієї або кількох осіб - суб'єктів цивільного права, спрямовані на набуття, зміну або припинення цивільних прав, вчинені з таким порушенням вимог законодавства, які унеможливають настання правових наслідків, притаманних правомірним юридичним фактам, за винятками, прямо передбаченими законом, наприклад, за наявності підстав для незастосування недійсності вчинених з вадами дій або для застосування механізму санації (оздоровлення) вчинених з вадами дій правочинів шляхом визнання їх дійсними в судовому порядку [3, с. 25]. І. Спасибо-Фатєєва наголошує, що термін «недійсні правочини» є умовним і покликаний підкреслити, що це дія, яка мала вигляд правомірності, була квазіправочином, тобто немовби правочином, але виявилось, що це не так [4, с. 95].

Пропонуємо розглядати недійсний правочин як правочин, що не створює юридичних наслідків, на які він був спрямований, через невідповідність вимогам закону або іншим нормативно-правовим актам, який вважається нікчемним (недійсним із моменту вчинення без необхідності судового рішення), або може бути визнаний недійсним судом за позовом зацікавленої особи.

З аналізу законодавства та судової практики, можна виокремити наступні види недійсних правочинів. Нікчемні правочини є недійсними з моменту їх вчинення незалежно від визнання їх такими судом. Наприклад, правочини, що порушують публічний порядок або вчинені без необхідної форми. Оспорювані правочини є дійсними до моменту їх визнання недійсними судом. До них належать правочини, вчинені під впливом помилки, обману, насильства або зловживання впливом [2].

Крім того, слід виділити фіктивні правочини, які вчиняються без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином. Фіктивний правочин може бути визнаний судом недійсним. Для визнання правочину фіктивним необхідно довести наявність умислу всіх сторін фіктивного правочину. У разі, якщо на виконання правочину було передано майно, такий правочин не може бути кваліфікований як фіктивний [5]. Практичне правозастосування виходить з того, що «фіктивний правочин характеризується тим, що сторони вчиняють такий правочин лише для вигляду, знаючи заздалегідь, що він не буде виконаний. При вчиненні фіктивного правочину сторони мають інші цілі, ніж ті, що передбачені правочином. Причому такі цілі можуть бути протизаконними або фіктивний правочин може взагалі не мати правової мети. Визнання фіктивного правочину недійсним потребує встановлення господарським судом умислу його сторін. Сам по собі факт невиконання сторонами умов правочину не робить його фіктивним. Для визнання правочину фіктивним ознака вчинення його лише для вигляду має бути властива діям обох сторін правочину. Якщо одна сторона діяла лише для вигляду, а інша - намагалася досягти правового результату, такий правочин не можна визнати фіктивним» (постанова Верховного Суду від 19.11.2019 у справі № 924/1014/18) [6].

Верховний Суд, на підставі судової практики, виокремлює фrawdаторний правочин, тобто правочин, укладений боржником, з метою ухилення від виконання зобов'язань перед кредитором. Сутність фrawdаторного правочину полягає у зловживанні своїм правом на шкоду кредитора, тобто дії, що порушують принцип добросовісності цивільно-правових відносин. Отже, будь-який правочин, вчинений боржником у період настання у нього зобов'язання з погашення заборгованості перед кредитором, внаслідок якого боржник перестає бути платоспроможним, має ставитися під сумнів у частині його добросовісності і набуває ознак

фrawdаторного правочину, що вчинений боржником на шкоду кредиторам. Такий правочин може бути визнаний недійсним в порядку позовного провадження у межах справи про банкрутство відповідно до ст. 7 КУЗПБ на підставі п. 6 ч. 1 ст. 3 ЦК України як такий, що вчинений всупереч принципу добросовісності, та ч. 3, 6 ст. 13 ЦК України з підстав недопустимості зловживання правом. На відміну від визнання недійсним фіктивного правочину лише на підставі ст. 234 ЦК України [7].

Причому, слід враховувати, що здійснення правочину на шкоду своїм кредиторам може полягати як у виведенні майна боржника власником на третіх осіб, так і у створенні преференцій у задоволенні вимог певного кредитора на шкоду іншим кредиторам боржника, внаслідок чого виникає ризик незадоволення вимог інших кредиторів. Тобто, може скласти ситуація коли не вистачає коштів для задоволення всіх вимог кредиторів і, діючи недобросовісно, боржник намагається створити переваги для задоволення вимог «дружнього» кредитора на шкоду іншим своїм кредиторам, порушивши встановлену законом черговість або пропорційність задоволення вимог окремого класу кредиторів. Задоволення боржником вимог окремого кредитора поза межами конкурсної процедури банкрутства з використанням пов'язаних (або непов'язаних) із боржником осіб підтверджує неправомірну і недобросовісну мету боржника щодо створення йому преференції у виконанні зобов'язань та порушення імперативно встановленої у банкрутстві черговості задоволення вимог певних класів кредиторів боржника [8].

Пропонуємо з метою ефективного розгляду справи виокремити критерії визнання недійсними правочинів боржника, що дозволить судам чіткіше визначати, чи були дії боржника спрямовані на ухилення від виконання зобов'язань, та забезпечити справедливий захист прав кредиторів. В якості критеріїв пропонуємо наступні, що пов'язані:

1. З обставинами вчинення правочину:

– період вчинення правочину: береться до уваги період в який був вчинений правочин, або у період фінансових труднощів боржника, або незадовго до порушення провадження у справі про банкрутство. Наприклад, якщо правочин був вчинений протягом декілька місяців до порушення справи про банкрутство, це може свідчити про намір ухилитися від виконання зобов'язань;

– вид правочину: правочин є безоплатним (наприклад, подарунком) або оплаченим, але за ціною, значно нижчою від ринкової. Безкоштовні операції або операції за явно заниженою ціною

свідчать про намір завдати шкоди кредиторам та уклонитися від виконання зобов'язань;

- сторони правочину: сторона правочину може бути пов'язана з боржником (родич, афілійована компанія тощо). Укладання угоди з пов'язаними особами може свідчити про намір вивести активи з-під ризику кредиторів.

2. З наслідками правочину:

- зменшення майнового стану боржника: вчинений правочин може призвести до істотного зменшення активів боржника, що утруднить задоволення вимог кредиторів. Наприклад, відчуження нерухомості чи інших цінних активів;

- порушення черговості задоволення вимог кредиторів: правочин може створити переваги для одних кредиторів на шкоду іншим. Наприклад, забезпечення вимог одного кредитора за рахунок зобов'язань перед іншим кредитором;

- фінансовий стан боржника: наявність ознак у боржника неплатоспроможності або перебування на межі неплатоспроможності на момент вчинення правочину, що може бути підтверджено бухгалтерською звітністю чи іншими документами.

3. З наміром боржника:

- докази зловмисності: наявність документів, інших доказів, що підтверджують, що боржник діяв з метою ухилення від виконання зобов'язань;

- повторність дій: боржник ініціював вчинення кількох правочинів спрямованих на зменшення розміру майнового стану;

- порушення принципу добросовісності: визначення відповідності дій боржника принципу добросовісності. Наприклад, визнання дій боржника економічно обґрунтованими або прагнення боржника приховати вчинений правочин (неподання документів до суду).

- економічна ефективність вчиненого правочину: встановлення економічної доцільності вчиненого правочину. Наприклад, вчинення правочину за ціною нижче ринкової без належного обґрунтування та об'єктивних причин.

4. Процедурою оскарження:

- «підозрілий» період: встановлення чіткого періоду, протягом якого правочини можуть бути оскаржені (3 роки), що дозволяє уникнути суб'єктивності у визначенні умислу боржника;

- презумпція зловживання: запровадження презумпції, згідно з якою вчинення правочинів, протягом певного періоду до банкрутства, вважаються підозрілими, якщо вони завдали шкоди кредиторам та встановлення обов'язку боржника довести відсутність умислу;

- «неможливість задовольнити вимоги кредиторів»: встановлення умови, що правочин може бути визнаний недійсним, якщо на момент його вчинення боржник не міг задовольнити вимоги кредиторів через недостатність майна.

Кредитор (кредитори) є одними із зацікавлених осіб у справі про банкрутство, які мають право звертатися з позовами про захист майнових прав та інтересів з підстав, передбачених нормами ЦК України, ГК України чи інших законів, у межах справи про банкрутство, і таке звернення є належним способом захисту, який гарантує практичну й ефективну можливість відновлення порушених прав кредиторів та боржника [7].

Крім того, п. 3 ч. 8 ст. 48 КУПБ визначає, що до компетенції комітету кредиторів належить прийняття рішення про звернення до господарського суду з вимогою про визнання правочинів (договорів) боржника недійсними на будь-якій стадії процедури банкрутства. Тобто, комітет кредиторів за власною ініціативою може також бути суб'єктом визнання недійсними правочинів боржника. При цьому підстави для визнання недійсними обирає саме комітет кредиторів, і можуть бути як визначені загальними нормами цивільного права, так і спеціальні.

Визнання правочину недійсним є одним із способів захисту цивільних прав та інтересів, визначених у ч. 2 ст. 16 ЦК України [2]. Разом з цим, застосування конкретного способу захисту цивільного права або інтересу залежить як від змісту права чи інтересу, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення, невизнання або оспорення. Такі право чи інтерес мають бути захищені судом у спосіб, який є ефективним, тобто таким, що відповідає змісту відповідного права чи інтересу, характеру його порушення, невизнання або оспорення та спричиненим цими діями наслідкам (подібні висновки викладені у постановках Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2018 у справі № 905/1926/16, від 30.01.2019 у справі № 569/17272/15-ц, від 01.10.2019 у справі № 910/3907/18) [9]. Судовий захист є найефективнішою формою поновлення порушених прав, тому що суд є незалежним органом, який підпорядковується тільки закону [10, с. 22].

На підставі аналізу КУПБ можна визначити загальні підстави оскарження (ст. 7) і спеціальні підстави (ст. 42). Різниця між цими підставами є дуже принциповою, особливо з точки зору кредитора, який повинен оцінити всі обставини та ризики. Підстави визначені у ст. 7 КУПБ є більш ефективним, але вони не характерні для

процедури банкрутства. Ефективність загальних підстав полягає у наслідках недійсності правочину, що передбачені ЦК України, який на відміну від КУЗПБ, надає можливість кредитору витребувати належне йому майно від особи, яка є останнім його набувачем, незалежно від того, скільки разів це майно було відчужене (ст. ст. 387, 388 ЦК України), передбачає реституцію (ст. 216 ЦК України), а кредиторам надає можливість звертатися з виндикаційними позовами [11].

Стаття 42 КУЗПБ визначає спеціальні підстави для заявлення вимог про визнання недійсними правочинів за участю боржника. Так, згідно з ч. 1 зазначеної статті КУЗПБ правочини, вчинені боржником після відкриття провадження у справі про банкрутство або протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані недійсними господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою кредитора, якщо вони завдали збитків боржнику або кредиторам, з таких підстав: боржник виконав майнові зобов'язання раніше встановленого строку; боржник до відкриття провадження у справі про банкрутство взяв на себе зобов'язання, внаслідок чого він став неплатоспроможним або виконання його грошових зобов'язань перед іншими кредиторами повністю або частково стало неможливим; боржник здійснив відчуження або придбав майно за цінами, відповідно нижчими або вищими від ринкових, за умови що в момент прийняття зобов'язання або внаслідок його виконання майна боржника було (стало) недостатньо для задоволення вимог кредиторів; боржник оплатив кредитору або прийняв майно в рахунок виконання грошових вимог у день, коли сума вимог кредиторів до боржника перевищувала вартість майна; боржник узяв на себе заставні зобов'язання для забезпечення виконання грошових вимог. Відповідно до ч. 2 ст. 42 КУЗПБ правочини, вчинені боржником протягом трьох років, що передували відкриттю провадження у справі про банкрутство, можуть бути визнані недійсними господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство за заявою кредитора також з таких підстав: боржник безоплатно здійснив відчуження майна, взяв на себе зобов'язання без відповідних майнових дій іншої сторони, відмовився від власних майнових вимог; боржник уклав договір із заінтересованою особою; боржник уклав договір дарування [1].

Спеціальні підстави можна поділити на дві групи: «підозрілі» правочини - існує лише підозра, що той чи інший правочин укладено на шкоду

кредиторам, при чому така підозра має підкріплюватися наслідками у вигляді збитків, завданих кредиторам; наявні правочини - встановлення судом наявності будь-якої із трьох підстав (безоплатне відчуження майна боржником, укладення договору із заінтересованою особою або ж договору дарування), апріорі вважається, що такий правочин укладений на шкоду кредиторам.

У разі визнання недійсними правочинів боржника з підстав, передбачених ч. 1, 2 ст. 42 КУЗПБ, кредитор зобов'язаний повернути до складу ліквідаційної маси майно, яке він отримав від боржника, або відшкодувати його вартість.

Верховний Суд у постанові від 20.02.2020 р. у справі № 922/719/16 підкреслив, що встановлення спеціальних наслідків недійсності правочинів боржника не виключає можливості застосування приписів ст. 388 ЦК України [12].

Слід звернути увагу, що при оскарженні правочину боржника на загальних підставах, діє презумпція правомірності правочину, тобто особа, яка його оскаржує, повинна довести суду його недійсність (ст. 204 ЦК України). Натомість, у разі оскарження правочину на спеціальних підставах, усі правочини, вчинені протягом «підозрілого» періоду, за замовчуванням вважаються судом сумнівними, тобто діє презумпція сумнівності правочину, що відображено в останніх рішеннях Верховного Суду (постанова КГС ВС від 03.07.2021 у справі № 369/11268/16-ц).

Незалежно від підстав оскарження сумнівних правочинів боржника кредитором, такі спори будуть розглядатись господарським судом у межах провадження у справі про банкрутство. Вирішуючи спори про визнання правочинів недійсними, суд повинен установити наявність фактичних обставин, з якими закон пов'язує визнання таких правочинів недійсними на момент їх вчинення (укладення), і настання відповідних наслідків та у разі задоволення позовних вимог зазначити в судовому рішенні, у чому конкретно полягає неправомірність дій сторони та яким нормам законодавства не відповідає оспорюваний правочин.

У разі пред'явлення до боржника, щодо якого здійснюється провадження у справі про банкрутство (неплатоспроможність), окремої вимоги про застосування наслідків недійсності оспорюваного правочину її розгляд здійснюється у відокремленому позовному провадженні в межах справи про банкрутство боржника (основного провадження) за правилами, визначеними ГПК України, в тому числі з урахуванням приписів статті 162 ГПК

України щодо форми, змісту позовної заяви та доданих до неї документів.

З метою проведення наведеної оцінки дій боржника слід виходити з того, що правочини, що вчиняються учасниками відносин, повинні мати певну правову та фактичну мету, яка не має бути очевидно неправомірною та недобросовісною.

Обираючи варіант добросовісної поведінки, боржник зобов'язаний піклуватися про те, щоб його юридично значимі вчинки були економічно обґрунтованими. Також поведінка боржника, повинна відповідати критеріям розумності, яка передбачає, що кожне зобов'язання, яке правомірно виникло, повинно бути виконано належним чином, а тому кожний кредитор вправі розраховувати, що усі існуючі перед ним зобов'язання за звичайних умов будуть належним чином та своєчасно виконані. Добросовісний боржник повинен мати на меті добросовісно виконати усі свої зобов'язання, а в разі неможливості такого виконання - надати справедливе та своєчасне задоволення (сатисфакцію) прав та правомірних інтересів кредитора (правова позиція Верховного Суду викладена, зокрема, у постановках від 24.07.2019 у справі № 405/1820/17, від 28.11.2019 у справі № 910/8357/18 та від 20.05.2020 у справі № 922/1903/18 тощо).

Крім того, слід звернути увагу, що договором, який вчиняється на шкоду кредиторам (франдаторний договір), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції «франдаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дають змогу кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредиту. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент, з яким боржник вчиняє оспорюваний договір (наприклад, родич боржника, пасинок боржника, пов'язана чи афілійована юридична особа); ціна (ринкова/неринкова), наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника [8].

При розгляді справи про визнання недійсними правочинів боржника у межах справи про банкрутство, господарський суд застосовує як загальні положення про позовну давність, передбачені цивільним законодавством, так і особливий трирічний строк, передбачений ст. 42 КУзПБ. Стосовно строків розгляду справи про визнання недійсним правочину боржника у межах справи про банкрутство (процесуальні строки), то якщо справа розглядається за ст. 7 КУзПБ, то строки є такими ж, як і строки розгляду справи

у позовному провадженні. Якщо ж справа розглядається за ст. 42 КУзПБ, то тут законодавством не врегульовано граничних строків розгляду такого відокремленого провадження. Тому пропонуємо розглядати в межах строку розгляду справ у позовному провадженні.

У європейському законодавстві також передбачені механізми захисту кредиторів від недобросовісних дій боржників. Зокрема, Директива Європейського Парламенту та Ради 2019/1023 від 20 червня 2019 року про реструктуризацію та неплатоспроможність встановлює, що держави-члени повинні забезпечити наявність заходів, які дозволяють оскаржувати правочини, що завдають шкоди кредиторам, якщо такі правочини були вчинені протягом певного періоду до початку процедур неплатоспроможності [13].

Судова практика Європейського Союзу підтверджується рішеннями Європейського суду з прав людини (далі - ЄСПЛ), які стосуються права кредиторів вимагати визнання правочину недійсним у випадках, коли він був укладений із метою ухилення від виконання зобов'язань. Наприклад, справи «Стрела і Роман проти Румунії» (Strela and Roman v. Romania) (заявка № 57001/00), рішення від 24 березня 2009 року, «Ковальов проти Росії» (Kovalev v. Russia) (заявка № 78145/01), рішення від 10 травня 2007 року, «Бурдов проти Росії» (Burdiv v. Russia) (заявка № 59498/00), рішення від 7 травня 2002 року тощо. У своїх рішеннях ЄСПЛ наголосив, що: кредитори мають право вимагати визнання недійсними правочинів, вчинених боржником з метою ухилення від виконання зобов'язань; національні суди зобов'язані ретельно розглядати аргументи зловживань боржника та забезпечувати ефективний захист прав кредиторів; відмова у задоволенні таких вимог без належного розгляду може вважатися порушенням права на справедливий суд (ст. 6 Конвенції).

Висновки. Визнання правочинів боржника недійсними є важливим інструментом захисту прав кредиторів та запобігання зловживанням у сфері зобов'язань. Аналіз судової практики України вказує на необхідність удосконалення законодавчих норм з метою підвищення ефективності механізмів протидії недобросовісним діям боржників. Досвід європейських країн свідчить про важливість запровадження додаткових заходів, які захистять інтереси кредиторів та забезпечать справедливий розподіл активів у разі визнання боржника неплатоспроможним. Тому, запропоновано включити до переліку суб'єктів, які мають право подати заяву комітет кредиторів

(ч. 1 ст. 42 КУЗПБ), а також визначити критерії визнання недійсними правочинів боржника. Реалізація запропонованих змін до законодавства сприятиме підвищенню ефективності процедур банкрутства та забезпеченню балансу інтересів усіх учасників процедури банкрутства.

Література

1. Кодекс України з процедур банкрутства : Закон України від 18 жовтня 2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст. 356.
3. Дзера І. Поняття та правова природа недійсних правочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 21-25.
4. Спасибо-Фатєєва І. Спірні питання недійсності правочинів та її наслідків. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 3 (50). С. 95-106.
5. Постанова Верховного Суду від 31.03.2021 року у справі № 201/2832/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96006082>
6. Постанова Верховного Суду від 19.11.2019 у справі № 924/1014/18. *Zakononline*. URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/85972186>
7. Постанова Верховного Суду від 24.11.2021 року у справі № 905/2030/19 (905/2445/19). *Verdictum*. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/102147785>
8. Постанова Верховного Суду від 07 вересня 2022 року у справі № 910/16579/20. *Iplex*. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=107140913&red=100003bb1236c06a7186f32a8609f5d0799510&d=5>
9. Постанова Верховного Суду від 28.02.2024 року у справі № 908/70/22 (908/1566/22). *Iplex*. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=117554794&red=1000038c80ecb39e5802f5e471accbf607e822&d=5>
10. Ніколенко Л. М. Захист прав та інтересів суб'єктів господарювання в умовах реформування законодавства. *Економіка та право*. 2017. № 2. С. 19-24.
11. Гвозд'їй В., Манойленко К. Недійсність правочинів боржника в процедурі банкрутства. *Golaw*. URL: <https://golaw.ua/ua/insights/publication/nedijisnist-pravochiniv-borzhnika-v-proczeduri-bankrutstva-2/>
12. Постанова Верховного Суду від 20.02.2020 року у справі № 922/719/16. *Verdictum*. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/88211046>
13. Directive (EU) 2019/1023 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019 on preventive restructuring frameworks, on discharge of debt and disqualifications, and on measures to increase the efficiency of procedures concerning restructuring, insolvency and discharge of debt, and amending Directive (EU) 2017/1132 (Directive on restructuring and insolvency). *EUR-Lex*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/1023/oj/eng>

Ярмоленко О. С.,
кандидат юридичних наук, докторант
Донецького державного університету
внутрішніх справ